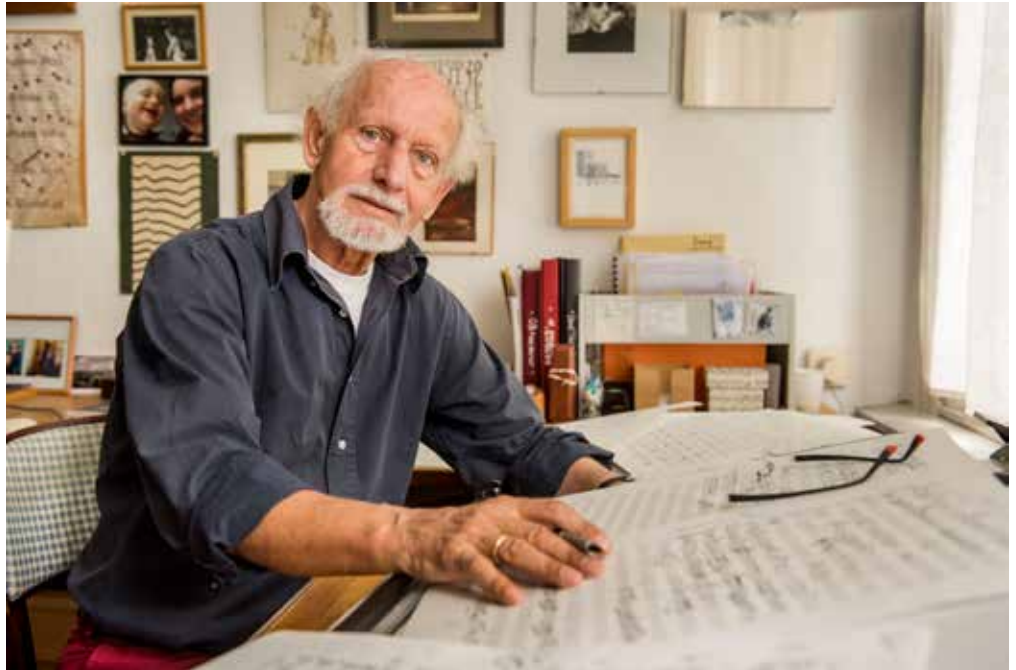

Daan Manneke, 'Kapelmeeester van de ruimte'

De tachtigste verjaardag van Daan Manneke in november jl. was voor de redactie aanleiding deze nestor van het componeren voor orgel te vragen voor een interview. Manneke reageerde hierop onmiddellijk heel enthousiast; echter, het vinden van een geschikt tijdstip bleek nog een hele opgave. Want rondom zijn verjaardag was Daan Manneke het epicentrum van tal van activiteiten, waaronder uiteraard de nodige concerten. Uiteindelijk spreken we elkaar enkele maanden later; op verzoek van Daan Manneke vindt het interview telefonisch plaats. Dat blijkt geen beletsel te zijn om tijdens ons gesprek 'de diepte in te gaan'; integendeel zelfs. Na afloop trekken we de stoute schoenen aan en vragen we of hij ook een muziekbijlage voor ons blad wil schrijven. Met gepaste trots verwijzen we naar het resultaat, de muziekbijlage in dit nummer: het is de nieuwste orgelcompositie van Daan Manneke!

Edwin Wiekens

Daan Manneke, kunt u zich nog het moment herinneren waarop u ontdekte dat u componist was? Met andere woorden: wanneer begon u noten aan het papier toe te vertrouwen?

Mijn muzikale bron is het Geneefse Psalter. Ik kom uit een orthodox-protestantse familie. Er klonken wel psalmen. Maar er was geen radio of televisie, we gingen 's zondags twee keer ter kerke en we lazen uit de Statenvertaling. Veel mensen met een vergelijkbare achtergrond hebben na verloop van tijd met afkeer die geloofsovertuiging verlaten. Ook ik heb dat geloof achter me gelaten. Maar de bron, dat Geneefse Psalter met die ijzersterke melodieën en die oeroude, voorchristelijke poëzie, en dan dat zingen, dat is het beste dat mij in muzikaal opzicht in mijn jeugd kon overkomen. Later ontdekte ik dat ik geen grote ontvankelijkheid had voor die geloofshouding ... Ik onderging het, inclusief de dwingende regels en beperkingen. Mijn moeder, een levendige, van huis uit Nederlands Hervormde vrouw, was in haar jonge jaren organiste van de Hervormde Kerk in Hoofdplaat.

We zongen 's zondags lang en luid rondom het door mijn moeder bespeelde harmonium. Ze kon daarbij heel gedragen en breeduit begeleiden.

Al snel kreeg ik harmoniumles met als doel het leren spelen van psalmen uit de bundel van Worp. Maar mijn harmoniumleraar, meneer Johannes Harthoorn, had de wijsheid om mij al snel kennis te laten maken met Bachs kleine *Präludien und Fughetten*. Later kwamen daar de *Inventionen und Sinfonien* bij en andere korte klassieke en romantische werken uit verzamelbundels. In die tijd, ik was ongeveer tien jaar oud, zette ik mijn eerste noten op papier, in de vorm van wiegenliedjes of menuetjes. Ik versierde het geheel door er bijvoorbeeld bloemen, bomen en poppetjes omheen te tekenen. Mijn vier jaar oudere broer Leen had ook harmoniumles en hij was stiekem een beetje jaloers op mij, maar hij was tegelijkertijd mijn grote stimulator. Hij verstopte zelfs de bundeltjes van *L'Organiste* voor mij, omdat hij dat als 'zijn' muziek beschouwde, dus die mocht ik niet spelen ...

LEX GUNNINK

mentskerk te Breda. Van Eijk maakte er onmiddellijk een opname van voor een lp op het orgel van de Grote Kerk in Breda. *Pneoo* was een letterlijk ongehoord werk, zoiets bestond nog niet voor orgel in Nederland. Jos van der Kooy speelde het onder meer in de Grote Kerk van Leeuwarden en het sloeg in als een bom. Het stuk leek letterlijk nergens op: het was geen 'Thema met variaties', geen romantische *Fuge mit grosser Steigerung*, geen symfonie, niets van dat alles. Eigenlijk was het een bizar werk, zonder muzikale ontwikkeling en zonder polyfonie, maar wel met ongebruikelijke registraties en klankkleuren. Aan het eind komen typische klankeffecten voorbij zoals het uitzetten van de windmotor en slagwerkachtige clusters. In feite verwerkte ik invloeden van componisten als Scelsi, Xenakis, Ligeti, Varèse en zeker ook van de latere Messiaen, van wie ik zelf al veel orgelwerken gespeeld had. Bij Messiaen volgde ik verschillende lessen, lezingen en een masterclass; gebeurtenissen van een zeldzame allure. Zijn bevlogen colleges gingen over de meest uiteenlopende zaken, zoals het timbre van een bastrombone, een bijzonder akkoord uit Debussy's *Pelléas et Mélisande* tot aan de vogelgeluiden en zijn geliefde oerbron: het gregoriaans. Maar er bestond ook een belangrijke buitenmuzikale inspiratiebron voor *Pneoo*. Dat was het uit bamboestammen bestaande windorgel op de boulevard van Vlissingen: zonder ophouden blaast de wind door de pijpen. Een onafgebroken, zichzelf in stand houdend concert, een spel van convergeren, divergeren of juist een status quo. Nu eens draaikolken, dan weer windstille.

Jos van der Kooy had een feilloze antenne voor dit werk en de vernieuwende werking die ervan uitging. Van der Kooy verleende mij in de loop der tijd verschillende compositieopdrachten en ontpopte zich tot de grote 'aanjager' van mijn orgelœuvre. Voorts liet hij mijn werken analyseren door zijn leerlingen en stimuleerde hij hen om ze te spelen. Zelf maakte hij een opname van mijn orgelwerken in de

jaren 1995-1998 op de orgels van Haarlem en Zwolle, die verschenen op twee cd's van het label Erasmus. De betekenis van Jos van der Kooy als promotor van de orgelmuziek, als vertolker van eigentijdse muziek, als improvisator en als docent is nauwelijks te overschatten.

TALE KANAÄNS

Voerde Jos van der Kooy alleen uw werken uit, of kwam hij wel eens met aanwijzingen over de inhoud?

Ik heb op zijn aanraden regelmatig verbeteringen en verfijningen aangebracht. Ik heb altijd met veel vreugde met hem over muziek gesproken, er was altijd een levendige uitwisseling tussen ons. Zowel Jos van der Kooy als ik spreken vloeiend de 'Tale Kanaans'. Hij is een sterke, authentieke persoonlijkheid met kracht, durf en visie. Daarnaast is hij een erudiete gesprekspartner met een groot gevoel voor humor. Voor het ontstaan van mijn orgelwerken is het contact met hem van essentieel belang geweest.

Ondertussen toont een nieuwe generatie organisten belangstelling voor uw werk.

Onlangs heeft Gerben Budding uw nieuwste werken op cd gezet en Evan Bogerd nam 'Ligatura' op. Gerben Budding is een zeer begaafd musicus. Ik heb met ontzettend veel plezier met hem samengewerkt bij het tot stand komen van mijn Psalmen-cd. Ik noem hier meteen ook Arjen Leistra, die mij onlangs een door hem uitgevoerde, zeer geïnspireerde opname van *Organum* (1986) toestuurde. De jeugdige Evan Bogerd maakte een monumentale opname in de Haarlemse Bavo van het nog niet uitgegeven werk *Ligatura* (2015), opnieuw een opdracht van Jos van der Kooy. Zo ontvang ik links en rechts hartverwarmende reacties en opnamen, soms

Met Jos van der Kooy in de Westerkerk te Amsterdam, 1996.

Thomas Manneke

van nog zeer jonge musici. Nog even iets over *Organum*. Het verzoek om *Organum* te componeren kwam van het Conservatorium van Amsterdam op instigatie van Ton de Leeuw. Het werk moest geschikt zijn als examenwerk voor orgelstudenten. Dat is natuurlijk geen genre op zich, maar het werk moest wel voldoende uitdagingen herbergen en verlangde het nodige technische 'vertoon'. Ik herinner me de bevlogen première tijdens het examenconcert van Bas de Vroome. Daarna is het werk veelvuldig uitgevoerd en gedocumenteerd. De jonge generatie organisten heeft een geweldige flair. Laten we maar eerlijk zijn, we kennen organisten toch als een eigenzinnig type mensen met zo hun eigen gedrag. Maar de nieuwe generatie organisten speelt ook piano, beiaard of nog een ander instrument. Deze *allround* musici zingen, ze dirigeren koren en zijn soms zelfs daarnaast nog actief in de pop of jazz. En ondertussen zien we de oude traditie van het stadsorganistschap weer terugkeren.

Als ik uw orgelwerken bekijk en de chronologie daarin, dan valt op dat deze werken min of meer groepsgewijs zijn ontstaan, vaak met grotere 'gaten' daartussenin. Is daar een verklaring voor? Dat is een interessante vraag, want zo heb ik er nog nooit tegenaan

gekeken. Ik ben al wel circa zestig jaar met componeren bezig; die activiteit kent bij mij nauwelijks onderbrekingen. Wellicht heeft het componeren voor andere bezettingen het componeren voor orgel soms 'in de weg gestaan'. Bovendien kan het (te) veelvuldig schrijven voor één specifiek instrument tot een zekere 'slijtage' leiden. Anderzijds speelt het orgel een rol in *Canti Ornati* (2013) en *Aubel* (2016), beide geschreven voor het Groot Omroepkoor in opdracht van de NTR-Zaterdagmatinee. Beide werken vragen om een groot instrument en een bijpassende ruimte voor de grote, concorderende orgelpartij. Voor het afscheid van Jan Jansen als organist van de Utrechtse Domkerk (2012) schreef ik, op zijn verzoek, een *Te Deum* met als ondertitel *Concert voor orgel en drie koren*. Onlangs heb ik mijn hele orgeloeuvre nog eens kritisch doorgenomen met betrekking tot zaken als tempo, articulatie, registratie, eventuele coupures en de toelichting. Dat heeft ertoe geleid dat verschillende werken binnenkort in een gereviseerde versie beschikbaar zijn.

ARCHIPEL-CONCEPT

U noemt twee componisten die uw werken bij uitstek beïnvloed hebben: Messiaen en Stravinsky. De invloed van Messiaen, als orgelcomponist, is evident. Maar kunt u aanduiden wat de invloed van Stravinsky op uw componeren voor orgel is geweest?

Igor Stravinsky en Olivier Messiaen zijn verwant aan elkaar met betrekking tot de vorm. Beiden maken gebruik van een 'ketting'-structuur;

min of meer autonome klankblokken worden naast elkaar gezet. Ze kunnen herhaald worden, in een gevarieerde vorm. Stravinsky heeft na zijn *Sacre du printemps* (1912) zo ongeveer alle traditionele Europese muzikale bouwstenen op een hellend vlak geplaatst.

'Mijn ideale, 'universele' orgel is het Müller-orgel van de Haarlemse Bavo'

Op de eerste plaats de metriek: er is geen vaste plek meer voor de eerste tel. Vervolgens de tonaliteit, de timing, de onorthodoxe behandeling van het instrumentarium van het orkest en het niet meer gebruiken van een ontwikkelingsvorm in de muziek. Zijn on-romantische uitspraak over muziek: 'muziek drukt niets uit', zegt veel. Stravinsky is voor geen enkele componist die na hem kwam níet van het grootste belang geweest. De invloed van Messiaen in het algemeen, maar vooral als orgelcomponist, is groot; hij was een van de laatste componisten die zelf ook een belangwekkend vertolker was. In het door Messiaen beïnvloede *Pneoo* ga ik het orgel heel fysiek te lijf. Ik ontwikkelde gaandeweg een concept voor mijn componeren dat ik het 'archipelconcept' noem. Muzikaal zeer verschillende 'eilanden' staan haaks op elkaar. Ze kunnen elkaar wel beïnvloeden en zo ontstaan er nieuwe toestanden en dynamieken. Zo kan zo'n eiland

verzelfstandigen, een eigen leven gaan leiden. Maar een ander eiland kan juist door een soort muzikale erosie uithollen en uiteindelijk zelfs verdwijnen. Zo'n eiland kan ook een (stijl)citaat zijn. Dat 'archipelconcept' is zeer beïnvloed en bepaald door die blokvormige structuren van Messiaen, Stravinsky en veel andere

twintigste-eeuwse componisten. Acht van mijn composities dragen de titel *Archipel*. In 2018 voltooide ik de pianocycclus *Grote Archipel*. Deze compositie beschouw ik als mijn muzikale universum, mijn persoonlijke *Hohe Messe*.

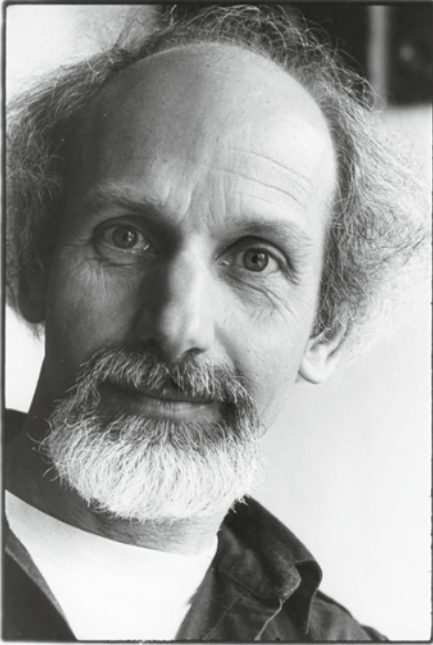
U hebt als componist een bijnaam gekregen: Kapelmeester van de ruimte. Die ruimte speelt, in ieder geval in uw orgelwerken, een grote rol. Ze vragen om een grote ruimte en een flinke akoestiek. Maar wat nu als we uw orgelwerken in een kleinere kerk met een doodse akoestiek zouden spelen. Kunnen ze daar tegen?

Een heel bijzondere vraag. Allereerst: de ruimte is 'ingecomponeerd' in de muziek. Niet de fysieke ruimte, maar de ruimte in de muziek zelf. Ik gebruik graag de metaforen 'veraf' en 'dichtbij'. In de 'veraf'-muziek zijn alleen contouren hoorbaar, geen details. Met het uitwerken van de details komt de muziek 'dichterbij', dat zou je de binnenruimte kunnen noemen. Voorbeeld: een melodie in een hoge ligging met een lage bourdontoon daaronder is een soort 'verweg'-muziek, terwijl een driestemmige canon die zich binnen de omvang van één octaaf afspeelt juist 'dichtbij'-muziek is. Er zijn twee fenomenen waar ik heel erg van houd: het langdurige, isoritmische luiden van klokken en het letterlijke 'verlopen' van een processie. In een akoestisch 'gulle' ruimte komen beide gebeurtenissen stellig beter tot hun recht. En 'ver verwijderd' is me liever dan té 'dicht bij'. Mijn bijnaam *Kapelmeester van de ruimte* komt van de musicoloog Gerhard Wielakker. Samen werkten wij in de jaren tachtig aan grote, ruimtelijke projecten. We trokken het land door met de veelkorige psalmen van Monteverdi, Viadana en

Als dirigent van Cappella Breda.

Daan Manneke in de tijd dat hij *Pneoo* componeerde.

de Gabrieli's. Ruimte, ruimtelijkheid, monumentaliteit en vocaliteit: dat zijn mijn levenswoorden.

Een enkele keer, zoals in de 'Trois Petites Symphonies' voor orgel, maakt u toch gebruik van traditionele orgelgenres: een fuga, een chaconne. Gaat u ooit nog eens een orgelwerk componeren, gegoten in zo'n traditioneel genre?

Ik koester bewondering voor het vakmanschap van componisten en vooral van improviserende organisten die zó, schijnbaar uit de losse pols, een chaconne of een thema met variaties uit hun mouw weten te schudden. Ons muzikale circuit biedt ongelooflijk veel mogelijkheden voor het benutten en mengen van stijlen, inclusief de muziek die we hebben ontdekt op andere continenten. Als ik zo'n vorm uit het verleden gebruik ontstaat er een anachronisme. Het staat altijd in een groter verband, het wordt een onderdeel van mijn eilandenrijk, en het zal per definitie een dubbele bodem hebben. Met andere woorden, het is niet wat het lijkt te zijn. Al vele jaren koester ik het meest raadselachtige werk uit de twintigste eeuw: *The Unanswered Question* (1908) van de Amerikaanse componist Charles Ives. Dit hybride werk is mijn persoonlijke enigma. De verschillende muzikale

BIOGRAFIE

1939	Geboren te Kruiningen op 7 november 1939
1954-1958	Lessen bij Adriaan Kousemaker aan de Zeeuwse Muziekschool
1958-1966	Organist van de St.-Gertrudiskerk te Bergen op Zoom
1960-1967	Studie aan het Brabants Conservatorium te Tilburg; docenten Huub Houët en Louis Toebosch (orgel) en Jan van Dijk (compositie)
1966-1968	Orgelstudie bij Kamiel D'Hooghe te Brussel
1967	Eerste prijs in de compositiewedstrijd te Averbode (B) met <i>Trois Petites Symphonies</i>
1968-1971	Studie compositie bij Ton de Leeuw aan het Conservatorium van Amsterdam
1972	Prijs voor compositie aan het Conservatorium van Amsterdam
1972-2008	Docent aan het Conservatorium van Amsterdam voor de vakken analyse, eigentijdse muziek, improvisatie en hoofdvak compositie
1976-2016	Oprichter en dirigent van het kamerkoor Capella Breda
1999	Cultuurprijs van de Provincie Noord-Brabant
2000	Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw
2009	Œuvreprijs van de stad Breda
2018	Diplôme de Médaille d'Argent du Académie Arts - Sciences - Lettres

Meer informatie op daanmanneke.nl

gebaren, het G-majeur van de strijkers tegenover de vijftonige, atonale trompetpartij en de atonale, progressieve blazers leiden ieder een eigen leven met autonome tempi en letterlijk hun eigen plaats in de ruimte. Dat gegeven blijft me bezighouden. In 2010 schreef ik, op verzoek van 'De Vrijdag Van Vredenburg', Avro, Tros en NPS het orkestwerk *Ciaconna/Answering the Question*. Het is een commentaar op dit werk van Ives: het (on)verenigbare van verschillende muzieken. Voor mij is het componeren van een chaconne nadenken over herhalingen, variaties, mutaties, vervreemdingen en herinneringen. En na een absoluut hoogtepunt als de *Passacaglia* van Bach blijven deze oude dansvormen tot op de dag van vandaag een bron van inspiratie voor componisten.

FAVORIETE ORGEL

Uw laatste grote orgelwerk, 'Ligatura', is expliciet geschreven op het lijf van het Bavo-orgel in Haarlem. Bestaat er voor u een ideaal orgel om uw orgelcomposities tot klinken te brengen?

Daar kan ik heel kort over zijn: mijn ideale, 'universele' orgel is het Müller-orgel van de Haarlemse Bavo. Ik kan er niet genoeg van krijgen; het heeft massa en is tegelijkertijd intiem. De overweldigende grandeur, de kathedrale ruimtelijkheid waarin het instrument desondanks helder en present blijft, eigenlijk alle muziek klinkt er voortreffelijk! En dan die mooie geschiedenissen en de vele grootmeesters die het instrument bespeelden, waaronder die laatste drie, mijn dierbare vrienden Piet Kee, Albert de Klerk en Jos van der Kooy. Nu weet ik wel dat ik, in sommige van mijn orgelwerken, de klavieromvang van dit orgel overstijg. Ach ja, dan moet je maar even wat dingen verleggen. Maar dat orgel is mijn absolute favoriet. Ik moet je toch even corrigeren: *Ligatura* is niet mijn laatste grote orgelwerk. Vorig jaar vroeg de organist van de Domkerk (Münster) in Basel, de musicus Andreas Liebig, mij een werk te schrijven ter gelegenheid van het duizendjarig (!) bestaan van het Münster. Ik schreef als antwoord

daarop een compositie die ruim een half uur duurt. Het werk bestaat uit zeven delen die zijn gebaseerd op even zovele psalmen uit het Geneefs Psalter. Het centrale, vierde deel is een *Konzert für Orgel und Sopran*. De echtgenote van Liebig, Gudrun Sidonie Otto, is de uitvoerende sopraan. De titel van het werk is *Basler Psalmen*; het zal te zijner tijd bij Donemus worden uitgegeven. Echter, er rust een embargo op het werk tot medio september 2021. Tot die tijd heeft Andreas Liebig het alleenrecht om het werk te mogen uitvoeren.

In een vorig interview liet u de volgende zin optekenen: 'Het houdt pas op als ik tussen die zes planken lig.' Hebt u nu alle tijd die u maar zou willen om te kunnen componeren?

Tegenwoordig heb ik meer tijd omdat ik geen structurele verplichtingen buitenshuis meer heb. Anderzijds komt het componeren in een ander vaarwater. Ik neem er meer tijd voor en dat voelt aangenaam. Als er weinig tijd is komt het monster van een deadline recht op je af, dus dan móet het. Overigens komt er dan ook een mechanisme op gang waarin je snel(ler) beslissingen moet nemen en dat kan op zijn beurt ook weer voor een stevige dynamiek zorgen. Andere leeftijden leiden tot andere gedragingen; niet beter of minder, maar gewoon anders. Terugkijkend vind ik *Organum* een bijzonder werk. Vooral de opening van *Organum* is toch wel een vondst, dat kan ik geen tweede keer bedenken. *Organum* is eigenlijk mijn lievelings-orgelwerk, daar ben ik het dichtst bij mezelf ...

Wat staat uiteindelijk centraal in uw componeren, wat is het trefwoord?

Mijn trefwoorden zijn *ruimte* en *bezieling*. Over ruimte hebben we het al gehad. Bezieling is een heel moeilijk woord; leg het maar eens uit. Er bevindt zich geen wil achter, je kunt het niet 'doen'. Zangers bevinden zich volgens mij dicht bij de bezieling. Ze

musiceren immers met hun lijf, met hart en ziel zagezgd. Wellicht heeft het begrip bezieling te maken met loslaten: ongehinderd in een heldere ruimte staan, loskomen van het 'ik'. Ik heb een groot zwak voor zangers, omdat ze kwetsbaar zijn en met hart en ziel aanwezig; dat kan ze hulpeloos én authentiek maken. Er moet zo veel gesleuteld en uitgezocht worden aan hun 'instrument': al die techniek en al die controle. Ik heb diep respect voor zangers, ze zijn mijn dierbaarste collega's. En als er één categorie zangers is die een diepe ontroering teweeg weet te brengen, dan is het wel het zingende kind. De mooiste titel voor een compositie die ik ken is die van de Duitse componist Wolfgang Rihm: zijn compositie voor viool en orkest met de titel *Gesungene Zeit*.

LITERATUUR (KEUZE)

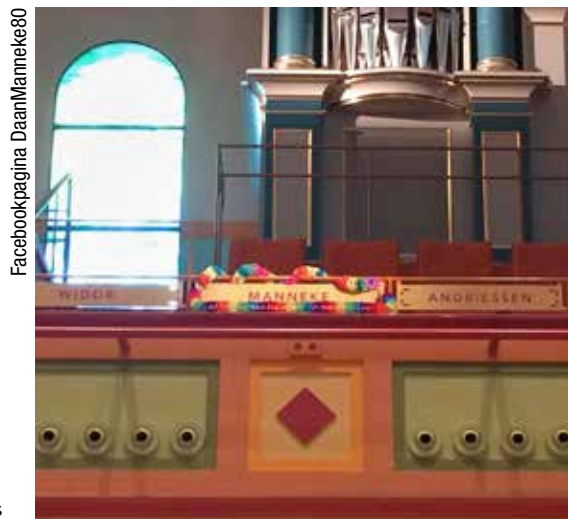
- Piet Groenendijk, 'Valt een steen uit de muur', *Brabants Orgelrijkdom* 2012 (pdf op brabantorgel.nl/BrabantFederatie_Orgelmagazine2012.html)
- Gerard van der Leeuw en Wim Arts (redactie), *Daan Manneke, componist van de ruimte*. Breda, 2009
- Jacinta Molijn, *De stijl van Daan Manneke*, Rijksuniversiteit Utrecht, 1989
- Heino Vergouwen, *Offertoire sur les Grands Jeux, een analyse van de orgelwerken van Daan Manneke*, Rijksuniversiteit Utrecht, 1998
- Kees Weggelaar, 'Orgelwerken van

Daan Manneke', *Het Orgel*, 102/2 (maart 2006)

- Kees Weggelaar, 'Flamboyant en onvoorspelbaar, een portret van Daan Manneke', *Orgelkunst* Wintereditie 2009-2010 (met cd)

Daan Manneke • Lijst orgelwerken

- 1962 De Zonne Rijst (rev. 2003) [Donemus]
- 1965 Patronen [Ars Nova]
- 1967 Trois petites symphonies [Donemus]
- 1969 Diaspora [Donemus]
- 1979 Pneo [Donemus]
- 1986 Organum [Donemus]
- 1991 Et in tempori vesperi erit lux [Donemus]
- 1993 Zeven koraalbewerkingen (Psalmen 8, 10, 20, 55, 74, 100, 110) [Boekencentrum]
- 1994 Koraalvoorspel Psalm 43, in *Organist en Eredienst Caccia I* [Donemus]
- 1996 Symphonies of Winds [Donemus] Offertoire sur les Grands Jeux [Donemus] Caccia II [Donemus] Voorspel op de naam BACH [Willemsen Amersfoort]
- 2000 Archipel VII / Preludes, Choral & Tombeau / Hommage à César Franck (harmonium/orgel) [Donemus]
- 2009 Hommage aan Kamiel D'Hooghe [niet uitgegeven]
- 2010 Spatium [Donemus] Agnus Dei (Haarlemmer Orgelboek) [Ascolta]
- 2011 l'istesso tempo voor draaiorgel [niet uitgegeven] Kleines Konzert für Dornum [Donemus]
- 2015 Da Ardito a Grave voor harmonium/orgel [Harmonium Vereniging Nederland] Ligatura [niet uitgegeven]
- 2016 Le Bouquet, Concert pour orgue [Donemus]
- 2018 Ordre [Donemus] Pieces d'Orgue [niet uitgegeven]
- 2019 Basler Psalmen [Donemus] Evocazione-Fantasia Cromatica [Donemus] Pièce d'orgue pour le mariage de Mr. B. en Mme O. [Donemus]
- 2020 Pseume [C] parlant de bonté et de droiture, muziekbijlage *De Orgelvriend*

Facebookpagina DaanManneke80

Workshop in het Orgelpark te Amsterdam, 27 september 2019.